

Благовест Златанов, проф. д. н.
Университет Хайделберг

ПАРАГИГМАТА НА ДЕКОНЦЕПТУАЛИЗИРАНИТЕ ПАРОЛИ ЗА ДОПУСК В ЧАСТИ ОТ ЛИТЕРАТУРНОТЕОРЕТИЧЕСКИЯ ДИСКУРС НА XXI ВЕК

Резюме. Статията очертава и изследва деформирането и разрушаването на класически литературоведски понятия и подходи и замяната им в постколониалните изследвания и други сходни на тях парадигми с обозначения, които по същество представляват техни зле прикрити и изкривени реплики. Оттук нататък тези реплики биват използвани в служба на различни нелитературоведски и ненаучни цели. В статията се разглеждат три стратегии за камуфлажиране и изкривяване на класическите литературоведски понятия: „стратегията на политическата коректност“, „стратегията на концептуалното вампиризиране“, „стратегията на деформираната черупка“.

Ключови думи: литературна теория, постколониални изследвания, (де)формиране на понятия, деконцептуализация

В заглавието на моето изложение преднамерено е вписана аналогията със системите за охрана и сигурност. От охрана се нуждаят зони, в които са налични определени ценни ресурси – материални и символни. В епохата на бясната комерсиализация на науката се оказва, че цели зони от литературознанието и в частност литературната теория главоломно се опразниха от символен, за да се натъпчат с материално-паричен капитал. Допускът до този тъй драгоценен капитал се контролира все по-строго.

Нека не се заблуждаваме: днес, след неколкодесетилетно развитие на определени процеси, трябва да кажем, че при цялата му пъстрота и разнообразие в световен мащаб литературнотеоретическото поле е разделено на две глобални зони.

Едната е зоната, която се стреми да следва приемственост спрямо и надграждане над постигнатото в литературната теория от Античността насетне, и особено от романтизма насетне. Нейното най-голямо постижение е окончателното консолидиране на литературната теория като самостоятелно дисциплинарно поле. Тази зона, за щастие, е все още много обширна, много креативна, много динамична.

Втората зона, чиято мощна експанзия започна през 60-те годи-

ни на ХХ век, си постави за екзистенциална цел подмяната и отхвърлянето на централни позиции, подходи и понятия, които определят същността на първата зона. Тази атака срещу дисциплинарната същност на литературознанието бива постоянно и целенасочено прокламирана като необходимо средство за неговото задължително отваряне към социума и като единствен път за повишаването на значимостта на литературата не просто за индивида, а преди всичко за едрите социални формирания – класи, етнически групи, самодефиниращи се общности и т. н. Може и в началата на това движение да е имало социален утопизъм и политическа съпротива, но в края на краищата всичко приключи със слугинаж на политиката, с прокарване на групови интереси, с ограничаване на свободата на научната мисъл, с чиста алчност за академични позиции и със стремеж за контрол и потребление на паричните ресурси във висшите образователни институции. Тъкмо тези ресурси трябва да се охраняват чрез специфични механизми за достъп.

И тъй като в литературознанието все още, слава Богу, не се работи с чипове и разпознаване на ретината, контролираният допуск продължава да се осъществява с определени словесни пароли. По модела: „Днес славеят пее у Драганини!“ с отговор „Вчера беше у Дойкини!“.

Бих искал накратко да се спра на основната характеристика на втората зона на съвременното литературоведско поле, която определям като зона на „литературнотеоретическата деконцептуализация“. Последната се осъществява чрез съвкупност от техники, чиято цел в най-безобидния случай е да лишат от типичното им съдържание и научно-педагогическа приложимост разработените в първата зона изследователски подходи и понятийни констелации. В не толкова безобидните случаи целта е разработваните от Античността насетне, и особено от романтизма насетне, литературнотеоретически парадигми изцяло да бъдат прогонени от изучаването на литература.

Ще се спра на три стратегии, прилагани в зоната на „литературнотеоретическото деконцептуализиране“, с което се надявам да изясня какво разбирам под него.

Първа е стратегията на откритото, брутално изтласкване и прогонване на утвърдени парадигми на литературната теория от дискусиата за литературата. В най-изчистения вариант, на който след малко ще се спра, това означава замяната на самите литературнотеоретическите подходи и понятия с безогледни етикети от сферата на „политическата коректност“.

Втората стратегия наричам „понятийна вампиризация“. Макар и по-завоалирана, тази форма е не по-малко брутална. Зъбите се впиват в едно класическо литературнотеоретическо понятие. Изсмуква се неговото концептуално съдържание и функция, след което те биват използвани за сътворяването на негово камуфлажирано копие-вампира, с което в типичния случай започват да се плашат и преследват „враговете“ на онеправданите.

Третата стратегия на литературнотеоретическото деконцептуализиране е стратегията на „деформираната черупка“. Под претекст, че ще бъдат разкрити негови неподозирани дълбини, понятие, което някога е имало своето относително ясно съдържание и конкретна функция, бива така тръскано и лашкано, така газено и мачкано, че накрая от него остават само късове неузнаваема и опразнена от смисъл, омазана и лепкава външна черупка.

Лъчезарна основа за наблюдения върху „стратегията на политическата коректност“ ни предлага относително пресният немскоезичен академичен „Наръчник. Постколониализъм и литература“ от 2017.¹ Актуален, обхванен, готов дружелюбно да въведе в изучаването на литературата. За целта съставителите и авторите му предлагат списък от основни понятия, които незабавно би трябвало да извикат в съзнанието на литературоведския неофит ясната представа за нейната същност. Списъкът изглежда така (лексиката е интернационална, затова не превеждам):

Agency	Mimikry
Dekolonisierung	Multikulturalismus
Diaspora	Négritude
Empire/Imperialismus	Neokolonialismus
Essentialismus, strategischer	Nomadismus
Exotismus/Primitivismus	Orientalismus
Going native	Ozeanismus
Hegemonie	Postkolonialer Blick
Hybridität/Hybridisierung	Postkolonialer Ecocriticism
Interaktionsraum Indischer Ozean	Rasse/Rassismus
Koloniales Begehren	Rewriting
Kolonialismus als Kultur	Schwarzer Atlantik
Kolonialphantasien	Sklavenhandel
Kontaktzone (›contact zone‹)	Third Space
Kreolisierung	Übersetzung
Mehrsprachigkeit,	Whiteness
postkoloniale (literarische)	Writing Black

Първото и най-важното, което литературоведският неофит трябва да научи на основата на този списък, е, че литературата само периферно, сенчесто и твърде случайно има отношение към езика, творчеството и културата. Литература не е онова, което е език, тя е „многоезичие“, но не какво да е, а „постколониално“ многоезичие, за което само в скоби е необходимо да се упомене, че е и „литератур-

¹ GÖTTSCHE, D. *Handbuch Postkolonialismus und Literatur*. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag, 2017.

но“ (Mehrsprachigkeit, postkoloniale (literarische)). Литературата не е творчество, а „пренаписване“ (Rewriting), и внимание, „черно писане“ (Writing Black). Литературата не е свързана с културата въобще, а само и единствено с „постколониалната култура“.

За старомодния литературовед, който е започнал с Платон и е свършил с Яус и Изер, този наръчник не оставя никаква надежда за съществуване. Литературоведските понятия и литературнотеоретическите подходи, създавани с гениалност и с неимоверна интелектуална посветеност през хилядолетията, са изметени с непоколебима решителност от този списък, очевидно поради ретроградната им непотребност. И са заменени с други, с етикетите на политическата коректност.

В тази връзка до съвсем коректна хуманистична замяна ме довежда фактът, че литературата например трябва да се мисли през чудната комбинация от три саморазбираемо литературоведски понятия като „черен Атлантик“, „търговия с роби“ и „трето пространство“ (Schwarzer Atlantik, Sklavenhandel, Third Space). Тъй като поради непростимото си литературоведско невежество пред другите две безпрекословно капитулирам, се чувствам интелектуално спасен и евристично просветлен от факта, че литературата е феномен, задължително свързан с търговията с роби. Това съм способен да го разбера.

Едно обаче трябва да призная. Вродената ми свенливост ме възпира да се впусна в усвояването на следната взаимовръзка: че литературата освен от всичко друго извира и от „koloniales Begehren“ – словосъчетание, за което по щастливо стечение на обстоятелствата българският език е подготвил чудното съответствие „колониален ищак“. Така де, литература без „колониален ищак“ не става.

Ще използвам същия наръчник, за да се впусна в рискована среща и с втората стратегия – стратегията на „понятийната вампиризация“. За целта съм хипнотизиран от прелестната евристична съблазън на „понятието“ „постколониален поглед“ (postkolonialer Blick). То е родено чрез просто обръщане на хромозомите на чудодейното литературоведско понятие „колониален поглед“², което от своя страна е изковано³ от известната изследователка и политическа активистка Мери Луис Прат в книгата ѝ „Очите на империята“⁴. „Имперски“ или „колониален поглед“ Прат нарича онази перспектива при създаването на текста, при която авторът представя фикционален или нефикционален свят от една олимпийска позиция и едновластно разполага, подрежда и оценява всичко в

---

² „colonial gaze“

³ Това твърдение във въпросния „Наръчник“ също е силно проблематично, тъй като темата е разработвана още през 50-те и 60-те години от Франц Фанон (вж.: FANON, F. *Black Skin, White Masks*. New York: Grove Press, 1967).

⁴ PRATT, M. L. *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. London: Routledge, 1992.

него. В случая се практикува типичното за подобен род подходи „интелектуално вампирство“. В какво се състои то? Прат има претенцията, че благодарение единствено и само на собствената си проникновеност открива в перспективистиката на текстове на презрените от нея интелектуално-литературни колониалисти незабелязана досега наратологична особеност, за която също напълно спонтанно и еднолично въвежда съответното понятие. Нещата обаче не стоят така. Онова, което тя тъй иновативно открива като „колониален поглед“, в класическата наратология отдавна е известно и обстойно е проучено като влизащо в обсега на понятията „аукториален разказвач“ или „всезнаещ разказвач“.

В невинната литературоведска плът на вечно младото и жизнено понятие „всезнаещ разказвач“ се влива една човеколюбива, антиколониална захапка. Тя изсмуква неговото концептуално съдържание, произвежда от него копие-вамфир, който след това бива пратен да преследва и унищожава недостойните автори на художествени и нехудожествени текстове. Оттук нататък те завинаги ще носят дамгата на „колониалния поглед“.

Вдъхновен от Прат, Паул Михаел Лютцелер (Paul Michael Lützeler) изковава „понятието“ „постколониален поглед“, което трябва да въплъти точно обратните характеристики спрямо стигматизираното понятие „колониален поглед“. За целта група писатели, сред които Гюнтер Грас, Мартин Валзер, Ханс Магнус Енценсбергер, Хуберт Фихте, Хуго Льочер, Уве Тим, всички до един заробени аборигени⁵, които не са допускани до благините на колониалната германско-швейцарска литературна сцена, са пратени с тлъсти хонорари и предварително подписани издателски договори на „литературно пътешествие“ (literarische Reise) в Третия свят, за да го огледат „постколониално“.⁶

Предполагам, че за да практикуват драгоценния постколониален поглед, въпросните антиколониалисти са прикляквали по канавките, за да избегнат високата олимпийска позиция, непрекъснато са примигвали, за да предотвратят възможността от създаването на тотали(тари) стична картина, предизвиквали са постоянно безпорядък около себе си в знак на отказ от постановяване на властнически ред и накрая всичко им е било все едно, за да не изглежда, че дават доминантни оценки.

Така прави понятийното вампирство. Първо паразитира върху класически литературнотеоретически понятия, за да създаде свои сурогати, а след това си поръчва литература, за да докаже мнимата жизненост на сурогатите.

---

⁵ За онези, на които тези имена са малко познати, ще отбележа, че това са едни от най-привилегированите автори, включително и политически, в немскоезичното пространство. Да пратиш точно тях да окайват и до днес ограбваните от западния капитализъм жители на Третия свят си е чист цинизъм.

⁶ LÜTZELER, P. M. *Der postkoloniale Blick: Deutsche Schriftsteller berichten aus der Dritten Welt*. Frankfurt / M: Suhrkamp, 1997.

Стратегията на „деформираната черупка“ ще демонстрирам под формата на предписания.

И така, представете си, че искате да публикувате литературно-теоретическа монография в прочуто световно научно издателство, което да ѝ осигури глобално разпространение, а на Вас – безбройни цитирания и покани. Необходимо е следното.

Понеже става дума за „литературна теория“, добре е да разподобите атрибутивната конструкция в номинативна – просто „литература и теория“. Необходимо е задължително да прибавите „политика“. Само литература и теория не върви: някак далеч е от социалния нерв. Но ако оставите само политика, ще Ви сметат за лакей на властимащите, а Вие сте интелектуалец, т. е. по дефиниция поставящ под съмнение властта. Затова хем трябва да оставите политиката, хем да запрашате в алтернативна посока. Най-добре е тази посока да е свързана с нещо болезнено, болката привлича вниманието, но да не бъде нещо бабинско като ишиас или свиване под жлъчката. Трябва Ви болка, която да извисява. Точно така – „травма“ Ви трябва!

И така имате заглавието – „Литература, теория и политика на травмата“. И моля Ви, всичко на английски, никакъв немски, за български изобщо да не сте си помислили!

Literature, Theory, and the Politics of Trauma

Преминаваме към съдържанието. Задължително трябва да започнете с темата „идентичност на литературата“, но не с монолитната идентичност на консолидиращата нацията литература – звучи някак ретроградно и шовинистично. Затова е най-добре да вземете нещо от рода на „напуканата идентичност на литературата“ („Fissured Identity of Literature“). Бих предложил и варианти като „ожулена“ или „накълцана“ идентичност.

На следващо място в съдържанието трябва да си проличи Вашата силна, почти нелечима пристрастеност към оксиморони. Оксиморонът, както знаем, управлява всички базови мозъчни и познавателни процедури. Предлагам да започнете от крайно едри и максимално прегледни понятия, които за невежите простосмъртни са напълно несъвместими едно с друго, а после да съкрушите волята на тези понятия за взаимно оразличаване. Например започнете с евристичния хит „национален универсализъм“ („National Universalism“). След като с неподражаема постмодерна нервозност аргументирате абсолютна задължителност на този епистемологичен лъч светлина за всяко непросветено съзнание, можете да обработите и другото полукълбо на литературоведския невежа, като му демонстрирате и необходимостта от „космополитен национализъм“ („Cosmopolitan Nationalism“).

2 The Fissured Identity of Literature: National Universalism and/or Cosmopolitan Nationalism — 57

Ако невежата се инати или просветлението му идва малко в повече, можете леко, но само за педагогически цели, да свалите нивото и да му обясните тези конститутивни мисловни модуси през малко по-традиционни понятия като „космополитен патриот“ („cosmopolitan patriot“) или още по-достъпното „демократичен тиранин“ („democratic tyrant“).

2.3 Cosmopolitan patriot and democratic tyrant:

Добре е да придадете на същите и фигурално-телесна конкретност. Старият Жан-Жак⁷ би паснал чудесно – той е човеколюбец и сандист, еколог дивак и социолог прогресист, демократ и тиранин в едно.

Jean-Jacques Rousseau — 68

Ако Русо не достави достатъчна мисловна апоретичност, можете да прибегнете и до по-откровени въплъщения от най-актуалната модна колекция, като демонстрирате „овластяващата служба на безсилната жертва“ („the empowering service of the powerless victim“) у Еманюел Левинас или „лишаващото го от права упълномощаване на теоретика“ („the disabling enablement of the theorist“) при Бланшо и Фуко – все вариации на бланширан фасул с елементи на римно сплитане на неговите полюсни власинки.

10.3 At the empowering service of a powerless victim: Emmanuel Levinas — 266

10.4 The disabling enablement of the theorist: Maur Michel Foucault — 272

При всички положения, на следващо място трябва да оголите похвата и да подскажете чрез какъв транс-ретро-хидрологически заваръчен метод се стига до производството на тези базови литературнотеоретически сплави. Методът за създаването на „демократичен тиранин“ например включва два основни работни хода: „идентификация чрез алиенация“ („Identification by alienation“) и „преплетени противоположности“ („Intertwined opposites“). Последното е особено важно.

2.5 Identification by alienation — 79

2.1 Intertwined opposites — 57

---

⁷ Имам предвид, разбира се, Русо.

Още в съдържанието, а след това и във вътрешността на монографията трябва упорито да настоявате на това, че нещата в литературата изначално и пагубно са усукани. Особено ако „усукването“ е отражено в „огледалото“ на литературата:

3.3 Mirroring and interweaving — 89

Както вече казах, допускането на чисти опозиции в литературната теория отдавна вече е пагубно. Затова, говорейки за опоненти, винаги трябва да се подчертава, че те са вплетени или, по-добре, омотани един в друг: „entangled opponents“.

7.2 The pattern of irritated overcoming: the entangled opponents — 198

И няма как да е иначе – европейското наследство е крайно омотано, а оттам и всичко останало:

7.5 The European entangled legacy — 206

Въобще оплетеността е естествена, всяка единичност и отграниченост е „непроницаема“ и в крайна сметка свързана с „жестокост“:

11.3 Cruelly attached to unfathomable singularity — 299

Ако след всичко това продължавате да имате чувството, че въпреки Вашата лъчезарно прегледна демонстрация на базови литературнотеоретически постановки литературоведският неопит все още се държи на краката си, е наложително да нанесете един финален удар. Прицелете се директно и безжалостно в най-големия враг на литературата и литературознанието – „self“-а („селфа“).

„Self“-ът, не субектът, както непосветените погрешно мислят. Селфът е плененото в собствените илюзии „себе си“, което трябва да се „самоосвободи“, да се „самоотвърже“, а най-добре и да се „саморазпаше“ („unleash“):

8.4 Unleashing the force of self-exemption — 227

Това се получава най-добре, когато съзнанието се скара, конфронтира се със „самопрокуждащия се / самолишаващия се от пространство живот“:

Освободил се от собствените си илюзии за цялостност и разумност и от опитващия се да го финтира самопрокуждащ се живот, селфът трябва да се справи с една последна преграда – „другия“. Най-добре като го погълне:

9.1 Confronting mind with self-displacing life — 235

9.3 The authorial operation: expanding the self by consummating the others — 242

Това е единствената възможност да бъдеш селф и автор, творец.

Съжалявам, че в самия финал стана доста канибалско, но така е – в истинската литературна теория, за да направи авторството възможно, селфът трябва да експандира, а това става единствено и само чрез похапване от другия.

Виждаме как тук понятия, които някога са имали евристична плътност и потенциал, биват така газени и мачкани, обръщани и търкаляни, че от тях остава само една чудовищно неузнаваема потрошена черупка.

Уважаеми читатели, тук не става дума нито за дракулки по стените на психиатрична клиника, нито за ново херметично литературно течение.

Както вече сте забелязали от графичното оформление, по-горе цитирах значителна част от съдържанието на публикуваното през 2016 г. литературнотеоретическо и какво ли не още съчинение на Владимир Бити „Очертавайки/Дирейки глобалната демокрация. Литература, теория и политика на травмата“⁸. Бити е професор по славянски литератури в люлката на славистиката, Славистичния институт във Виена, Австрия. Книгата му не е публикувана в самиздат, тя е публикувана от водещото в световен мащаб академично издателство „De Gruyter“. Бити довежда до неузнаваемост централни литературоведски понятия, опразва ги, усуква ги, троши ги, слепва ги с мазни белтъци, за да ги превърне в празни строшени черупки, които днес са онези ефективни пароли, които съобщават на останалите от неговата властваща гилдия: аз съм един от вас! И веднага бива възнаграден. С „De Gruyter“ влизаш във всяка университетска библиотека, в листи на цитирания и във всякакви възможни класации и индекси.

Твърдя, че към днешна дата чрез посочените от мен техники, а и чрез множество други, една част от литературознанието и литературната теория се е превърнала в охраняема зона, зона на значителен за рамките на хуманитаристиката символен и финансов капитал, зона за достъп до академични позиции, до финансиране, до мощни световни издателства, до библиотеки, до учебни програми и т. н. Влизането в тази зона е възможно само чрез определени пароли, които доказват вер-

---

⁸ BITI, V. *Tracing Global Democracy: Literature, Theory, and the Politics of Trauma (Culture & Conflict, Vol. 7)*. De Gruyter, 2016.

ността и пълната подчиненост на приносителите им към вътрешната езотерична религия на зоната. Обозначенията и подходите, за които писах досега, са част от тези пароли. И както повелява конспиративността, колкото по-абсурдна е една парола, толкова по-успешна е тя.

REFERENCES

- BITI, V. *Tracing Global Democracy: Literature, Theory, and the Politics of Trauma* (Culture & Conflict, Vol. 7). De Gruyter, 2016.
- FANON, F. *Black Skin, White Masks*. New York: Grove Press, 1967.
- GÖTTSCHE, D., A. DUNKER & G. DÜRBECK (eds.). *Handbuch Postkolonialismus und Literatur*. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag, 2017.
- LÜTZELER, P. M. *Der postkoloniale Blick: Deutsche Schriftsteller berichten aus der Dritten Welt*. Frankfurt / M: Suhrkamp, 1997.
- PRATT, M. L. *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. London: Routledge, 1992.

THE PARAGIDM OF DECONCEPTUALIZED CODE WORDS IN SOME AREAS OF LITERARY STUDIES IN THE 21 CENTURY

Abstract. The paper delineates and examines the distortion and demolition of classical literary concepts and approaches and their replacement in the postcolonial studies and some other similar-sounding paradigms with designations, which are their badly camouflaged and distorted replicas. As a consequence, these replicas are used in the service of various non-literary and non-scientific purposes. Three strategies of camouflaging and distortion are under scrutiny in the paper: “the strategy of political correctness“, “the strategy of conceptual vampirization“, “the strategy of deformed shell“.

Keywords: literary theory, postcolonial studies, concept (de)formation, deconceptualization

Blagovest Zlatanov, Prof., DSc
Universität Heidelberg
Slavisches Institut
Schulgasse 6
D-69117 Heidelberg
E-mail: blagovest.zlatanov@slav.uni-heidelberg.de